Jan Neruda: Zpěvy páteční

[Verse 1.]

Vyznávám se kajícně, že *vlasteneckou* poesii velice chatrně a slabě gutiruju. Má to na svědomí ta řada vlasteneckých sbírek veršovaných domácího i cizího původu, jež jsem pročetl. Jaké slabé, bídné, vycpané plody! Jaký jalový pathos, jaké falešné tirády, jaká naivní až groteskní emfase! Jaké slabé, churavé, neduživé uměníčko, jaký pustý vyvětralý cit! Falsum, nejhorší falsum, nejbídnější importérství je veliká většina t. zv. vlastenecké poesie. Cit samozřejmý, hluboký, jímž je proniklý celý člověk jako strom šťávami své černé země, v níž kotví, ten primitivní, samozřejmý, naivní, teskný a tichý cit — jak bídně, zlotřile a rafinovaně je tu šroubován! Jak bídně a hříšně se tu s ním *spekuluje!* Jaká hříšná, zbytečná, lichá a prázdná je to hra. Jaké znesvěcení se tu tropí. Jak hříšně, necudně a vilně si vedou ti lidé.

Ano, *necudná* — to je pravé slovo. Ano, necudná je největší část této vlastenecké poesie. A rafinovaná, vylhaná, koketní a perversní.

Láska k vlasti — ale je třeba vůbec o ní mluvit? Nemá se to rozuměti *samo sebou*, jako že dýchám a vidím a žiju. Má to smysl vyjít na náměstí a vykřiknout do všech čtyř úhlů světa, že dýchám! Chválit vzduch, jak je vlažný, vonný a sytý. Vyjít na ulici a lepit na rohy tučnými písmenami, že mi běží krev a žene se a tepe a že ji miluji jako život, jako jeho podmínku a předpoklad?

Nevím, ale zvláštní nedůvěra mne jímá k těmto lidem, kteří hlasitě tváří v tvář obecenstvu, před plným parterem — nikým nevyzváni, nikým nežádáni — skládají slavně a ceremonářsky v nabubřelých tirádách své vlastenecké a národní credo. Můj Bože, nač se mi dušujete stále svou láskou k vlasti a národu — nač se zapřisaháte

— nač se bijete do prsou — vždyť mě ani nenapadlo pochybovat o vás, můj drahý. Cítíte, jaký necudný, nediskretní dojem v tom leží? Vystrkovat ostentativně něco *zcela samozřejmého*, co každý hlubší člověk cítí jako poslední podklad a základ svého života, svého bytí— násilně stavět to do popředí — vypínat a vychloubat se tím — není to nezpůsob, drzost a pustota duševní?

Že jsem Čech, to je mi tak hluboký, těžký, ale i úžasně *prostý* fakt, jako že žiju. Jsem Čech a žiju, mezi ty dva pojmy kladu =. Nemohu žít přece jako Nečech, jako Němec, Ital. Celá souvislost věků a věků, celé plynulé moře času je v tom. Pluju na něm, nemohu jinde. Obklopuje mne, nese mne. Žiju prostě, jako loď plove. To je zcela hluboké, pokojné a prosté.

O tom není třeba ani zvlášť mluvit. Nemá to ani smyslu. Nezáleží na tom, že žiju; záleží na tom, *jak* žiju. Žiju, ano, dýchám vzduch, ano, krev běží, ano, srdce bije a padá, ano. To všecko je samozřejmé. A stejně je tomu s národnostním citem. O něm nemá se ani mluvit — rozumí se sám sebou — bez něho nelze žít. Jiný je však ten ohromný problém: projevit jej, podat jej v typickém tvaru, v ideálné hraně krystalu, v typické esenci. Převést jej prací v myšlenkovou hodnotu, v duchový čin, v mravnou ideu, umělecký tvar a ráz.

Hic Rhodus, hic salta.

Mluvit o národnostním citu — to je málo, umělče. Lépe uděláš, když čas, jejž takto ztrácíš, věnuješ — umělecké práci, umělecké tvorbě. Pracuj, piš — ne o národnostním citu — ale *s ním, jím, v něm, z něho, skrze něj*. Nemluv o národnosti — ale stvoř díla, z kterých ji každý pozná, vycítí — v nichž bude formována, a více ještě, jimiž bude rozmnožena a v nichž bude rozmnožena. Máš-li ten cit, cítíš-li jej v sobě, jsi-li jím celý naplněn — jak mi přísaháš a jak se zaklínáš a jak se dušuješ — pak jej přeneseš jistě do svých děl a prací. Budou muset být národní studiem svým, skladbou, průsvitností, prostupností, složitostí chemickou, systémem květenství. To není nic těžkého psát o národnosti a vlastenectví a češství — to se rozumí, že pak každý pozná, že jsi národovec, vlastenec a Čech. (Vždyť jsi mu to řekl hlasitě, plnými ústy, až mu uši zaléhaly). Ale to je těžké, psát třeba o houbách a dříví v lese, o štěrku na silnici neb o komínech na střechách neb o lakotě, lenosti, zlodějství a jiných nízkých, špinavých, nedůstojných a podlých krámech — ale psát o nich tak, aby každý poznal, že to psal Čech a jen Čech že to tak a *nejinak* mohl popsat.

Příklad vypadá paradoxně, ale je to jen zdánlivé. Platí doslova. Národnost není, neleží *v látce, v předmětu* — ty jsou obecné, světové. Tytéž přírodopisné, týtéž chemické, tytéž biologické, tytéž psychologické, tytéž ethické, tytéž logické zákony platí pro Čechy jako pro svět. Duše lidská zmítána je tu jistě stejnými vášněmi, úpí pod stejnými bolestmi, zápasí a očisťuje se stejnými procesy jako jinde. V látce, předmětu, sujetu nemůže tedy ležet národnost, češství. Ale ve *způsobě*, jak je ten obecný, všem vlastní předmět — ten obecný, všecky lidi jímající cit, ten obecný, všecky lidi mučící problém — traktován, zpracován, podán, nazírán, řešen.

„Jsem Čech" samo o sobě neznačí mi docela nic ještě. *Češství není jedno, češství je mnoho.* To znamená: každý z našich velikých lidí obecné lidské úkoly, záhady, utrpení a očisty jinak pojímal, cítil, myslil, řešil. Je mnoho různých psychologických typů lidských mezi Čechy. Jiný psychologický typ byl Mácha, jiný Čelakovský — praví antipodi jako psychologické formy, jako individuality — a přece oba Češi, oba v samé esenci své bytosti vyjadřující duši českou, (historický) typ český. Ani jednoho ani druhého nelze vylomiti z češství. Oba jsou projevem české duše, každý jinou versí, každý s jiného hlediště, pod jiným zorným úhlem. Nebo Kollár a Havlíček — táž antipodie — táž protivnost psychické polarisace. A jaký dlouhý řetěz by se tu dal sestavit!

Každému, kdo jen minutu myslí o problému, je jasno, že češství není žádný jednotný vzorec psychologický, žádná pevná jednotná formulka, žádné dogma, které se dá vyznávat a hlásat. Češství je sama plnost a měnnost života, je pojímání a řešení jeho jednotné, zásadné, hodnotné. Znamená: žít plný celý život světový, ale žít, zpracovat, přijmout a reprodukovat jej *po svém*, po novém ideovém typu, po pevném, určitém, silném a krásném typu, který — bez ohledu na svou českost, na svou provenienci — ten světový ryze lidský

problém řeší nově, silně, hluboce, krásně, takže musí svou *ryze objektivnou a věcnou cenou* zajímati každého člověka — i z jiné národnosti a právě z ní.

Není třeba nikomu říkati: buď Čech — tím jest a nemůže být jiným — ale je nutno říkati: buď člověk, t. j. žij život vážně, opravdově, duchově. Žiješ-li jej tak, jsi Čechem, zpracováváš si život po česku, poněvadž jinak ani nemůžeš. Pojímej, poznávej, zpracovávej, řeš životem svým — celý život — nemůžeš zpracovat, rozřešit, zodpovědět — než po česku.

Kdo nevěříš, pohledni, viz a přesvědč se, jak *látka* nedělá nikoho českým, ani myslitele, ani básníka. Pohlédni na tu řadu našich básníků a povídkářů, kteří zpracovali české látky, české děje, český venkov. V čem jsou čeští? Kde je jaký jejich (tedy: český) způsob žít a umírat, kde jaká česká ethika, kde jaké české nazírání záhad životních? Kde *jinak* než ku př. Němci myslí o Bohu, o vině, o utrpení, o radosti, o ceně, o hodnotě člověka, kde *jinak* než na př. Němci dívají se na ženu a na manželství, kde *jinak* než ku př. Němci pojímají spravedlnost, lásku a vykoupení lidstva? Vezmi si třeba vlastenecké a české — stojí to všecko černé na bílém — verše slečny Krásnohorské. Kde je na nich co českého? Táž limonádovitost, šablonovitost, jalový pathos, velkohubá troufalost a nevražitost, táž dřevěná emfase jako v každé průměrné knížce kteréhokoli obskurního patriotického básnička německého. *Umělecký* ráz, *myšlenkový* ráz, *ethický* ráz — *světový názor obou* — docela stejný, do posledního puntíku stejný. Oba říkají totéž a stejným způsobem — stejnými slovy — jenže jeden německy, druhý česky — jeden volá: Jsem Němec a miluji Německo, a druhá: Jsem Češka a miluji Čechy. Jinak je to však stejně pusté, prázdné, bezcenné a — *nenárodní*. Zde nečeské, tam neněmecké. V obou případech ani stopy po psychické typičnosti nějaké. V obou případech kosmopoliticky-ploché, setřené, rozplizlé a nicotné.

Nesoudím tu, že cit národnostní, vlastenecký nemůže být *přímo, bezprostředně* látkou poetické tvorby. Může být zajisté jako každý jiný, právě jako nenávist nebo láska individuálná. Jen nedůvodná idiosynkrasie mohla by jej vylučovat. Říše umění stýká se co do objemu s říší života, a všecko existující má právo na básnickou formaci. Takový není tedy problém. Ale na to chci zde upozornit, jak *obtížný, nesnadný, křehký, subtilní* a *sporný* je to úkol. Jen největší básníci byli s něj.

Cit národnostní je mi nejspodnější základní temná vrstva duševní. V něm je chycen kořen bytí individuálného. Kdo sestupuje k němu, sestupuje k posledním věcem člověka. Jak lehce se tu stává člověk — bezděky — frivolním. Neboť působí to jistě frivolním dojmem, mluví-li se o posledních věcech lehce, snadno, frázovitě — nemá-li se o nich říci cosi podstatného, jadrného. Působí frivolně, mluví-li se o nich mnoho, velkohubě. O těžkých převážných předmětech neradi slýcháme mnoho řečí. Přirozeně. Víme, jak jsou temné, a víme, že nelze o nich mnoho říci. A právě proto chceme, aby se mluvilo stručně, jadrně, úsečně, obsažně, pokud možno. Velkohubost, frázovitost, pompésnost jsou nejnebezpečnější nepřátelé poesie národnostní. Pravý opak musí být poesie národnostní a vlastenecká: teplá, živelná, slehlá.

Cit národnostní je temný, pokojný, prostý a obecný. Nová překážka: jak jej individualisovati, jak jej vysloviti s *personelním* přízvukem, s osobním individuálním reliefem uměleckým. Dovede to přirozeně jen ten člověk, který opravdu *cit* ten vášnivě žil, který byl rozeným *mystikem národnostním*. A těch je velice pořídku. Ukázal jsem na to již u příležitosti referátu o Havlově Chamradině v 1. čísle těchto listů. Starší periody, mladší národové, mladší kolektivné celky cítí *cit* ten intensivněji — tam je vlastenecká, národnostní poesie opravdu organická. U národů starších, v kulturách pozdějších cit ten přeměňuje se v uvědomění a rozumovost, v mravní povinnost a rozumovou práci. Národnostní *cit* — obecný, živelný a temný — rozlišil, diferencoval se tu ve starších společnostech dávno s jednotlivými individualitami v různá *rozumová* ponětí, v rozličné druhy práce myšlénkové, v různé cesty a methody snah národních. Sestoupit v toto temné dno psychické, v tento *cit* kdysi obecný, teplý a temný — není

[1 - Viz zde str. 144—155.]

dáno každému. U obyčejného průměrného člověka jsou to vzácné duševní svátky, chvíle inspirace, vigilie, jež se nevracejí často v životě. Žít tímto *citem* — žít z jeho podzemních, hluboko v nitru ukrytých vod — nalézt v něm direktivu a plán života — žít cit ten tak hluboce a opravdově, aby dovedl nahradit práci rozumovou — to je případ převzácný. Je to případ mystika národnostního.

Neruda byl tímto vzácným a řídkým zjevem, alespoň ve svých chvílích, jak ukazuje přesvědčivě tato sbírka, vlastně pouhé zlomky, pouhé torso její. Poesie národnostní i vlastenecká, libo-li — ale jak opravdová, celá, grandiosní *poesie* přitom! Jedna z výjimek nejvážnějších a nejřidších. Poesie těžká, slehlá, jadrná, poesie stručná a sevřená jako jizva, poesie opravdová, temná, náboženská.

Náboženská mystika — mesianismus — to je základní tón Pátečních zpěvů. Mysterium utrpení, smrti, svobody, vykoupení lidského — pašijové mysterium — to je podklad *Matky sedmibolestné* (str. 9) parafrasující starý církevní verš:

„Vy všichni, kteříž božím světem jdete,
krok zastavte svůj a sem pohledněte,
zda jesti bol, jenž tomu roven bolu."

To je podklad básně *Ecce homo* (str. 11), kde básník trpce vyznává zklamání svých liberalistických ilusí světových, teskného a k srdci sahajícího čísla *V zemi kalichu* (str. 13), kde jsou pojmuty Čechy jako země neustálé a věčné oběti a utrpení, i *Ukolébavky vánoční* (str. 15), která je nábožensko-liberalistickou elegií neobyčejného kouzla, se starým církevním koloritem mistrně užitým:

Spi, Jezulátko, spi!
Za Tvé o bratřích naučení
svět vezme Tě zas do mučení,
a než se lidstva pouta zdrtí,
je třeba ještě velkých smrtí —
spi, Jezulátko, spi!

Jaká zvláštní, neobyčejná, vzácná poesie národní! Jak hluboce a vroucně, teskně *nábožensky* zabarvená, *náboženstvím* prosáklá a proniklá! Jak daleko jsme tu od slavného rétorického vlastenčení! Cit vlastenecký, národnostní jak je tu očistěn citem náboženským, jak je prost egoismu, pýchy a výbojnosti! Jak je tu zabrán jen do muk a utrpení a jak je v podstatě jen láska, soucit a hoře — náboženství bolesti. Čtěte si *V zemi kalichu:*

Věru, nemohla snad ani jinde povstat báj ta truchle krásná:
Kdesi v temné hloubi lesa kaplička prý stojí jasná,
kaplička prý bílá, se křížovou lodí,
Kristus Pán mši svatou denně číst tam chodí;
zvonek sám mu zvoní, vítr píseň duje,
když Pán Kristus denně sebe znovu obětuje.

Ach, vždyť nemohla ta báje jinde povstat skor,
nežli v kraji, kde se denně naděj s smrtí snoubí,
v zemi trpké, jižto tvrdý kámen hor
jako kalichem by kol dokola vroubí.

Cítíte tu bolest, to *náboženství bolesti a utrpení?* Jak jsme tu daleko od běžného patriotismu, který je nabubřelé, zpupné sobectví a vyzývavá pýcha! A ještě na něco chci tu upozorniti. Všechny tyto jmenované básně mají v sobě zalehlé utištěné echo *liberalismu*, toho mladoněmeckého liberalismu, k němuž se Neruda znal od počátku, který byl pak oklamán a jehož teskná, dusná elegie zní nyní z „Ecce homo" a z „Ukolébavky vánoční". Tedy *světový* — „kosmopolitický", jak říkali u nás — podklad — ó hrůza! — *národní poesie!* Horribile dictu, páni starovlastenci! A přece pravda, a právě proto tak hluboká *národní* poesie, že byla dříve ve *světě, v cizině* oklamána a rozplakána...

A jak čistý, obsažný je ten národnostní cit u Nerudy. Jak lidský, jak umravňující, jak *ethický*. Čtěte *Anděla strážce* (str. 7). Jaké hluboké ryzí confiteor. Lásku k lidu zachraňuje tu, jak se vyznává básník, před špatným, nectným, obojetným životem, před mravní zkázou.

Že přece nejsem skvrnitého čela,
že život nezkován meč na dvousečný,
že duše v propast zhouby nevhučela,
jen Tobě jsem, Ty anděle můj, vděčný.

Jak je to blízko humanitní filosofii Masarykově, jak blízko jejímu podstatnému a základnému ponětí: národnost, vlastenectví jsou a musí být prostředky k *lepšímu lidskému.*

Hluboce srdečně a lidsky motivována je *Láska* (str. 19) k národu jako sám podklad bytí básníkova, poslední ratio jeho bytosti.

Přežil jsem matku svou, žiju jen památce,
přežil jsem lásku svou, měl jí tak nakrátce —
všechno jsem oplakal, zase se osvěžil —
Tebe bych, národe, Tebe bych nepřežil!

Jak to jde do hloubky, jak je to *individuálně* zabarveno, jak to srostlo s nejposlednějšími kořeny bytí básníkova!

Nedivte se pak, že tak opravdový *individuálný* cit dovedl diktovat ty dvě básně, jež jsou z nejvyššího a nejsilnějšího, co máme v poesii, *Ve lví stopě* (str. 21) a *Za srdcem* (str. 17). První, neobyčejně grandiosní a sugestivní obraz husitské doby, jejího pro věky nesmazatelného dojmu v našem kraji, v naší zemi, je vrcholem knihy po stránce plastiky a sugesce umělecké; druhá myšlénkovou tíhou a hloubkou perspektivy. *Za srdcem* je variace starší Nerudovy balady *Se srdcem rekovým* z „Knih veršů". Tam podána je ryze dějově jako historická anekdota, zde jako ethický symbol, báseň po výtce historické filosofie. Jako Douglas vhodil Robertovo srdce do středu nepřátel a družina jeho byla nucena prosekat se za ním — stejně přeje si básník, aby se vedlo jeho srdci po smrti.

Já nejsem Robert král, ne Douglas, jeho rek,
však srdce moje samo ryčně letí
již napřed v plně vzešlý, ve budoucí věk
tam, kde se nejvíc shemží nepřátelé kletí —
nuž, za ním, kpředu, věrné české děti!
— — — — — — — — — —
A až je vysekáte, zas jím mršťte dál
přes věků rozhráň, za kynoucí leta
až tam, kde nepřátel nám nový vzroste val:
nám Čechům z žárných mečů věčná dána meta —
rád byl bych při vás do skonání světa!

Jaký velikolepý grandiosní koncept: být vzpruhou, ostruhou pokroku, věčně nabádajícím ostnem práce a zápasu — takový by si přál úděl básník. A jak ryze moderní individualistický pokrokový názor z toho mluví! Jako kdyby básník vyslovil, co dnes vře v duších nejlepších našich opravdově mladých lidí. Stejně jako v poslední plesné kanzoně plné hybného ohně a dechu *Jen dál* (str. 23) nechce znát klidu a odpočinku, nechce hledět do minulosti a hypnotisovati se jí, nechce zastavení rozvoje a ztrnutí.

Kde přítomnost jak dítě pozastesklá,
vše dávná sláva, byť v ní démant hrál,
je za korábem jenom brázda lesklá —
napněte lana — vzhůru plachty — dál!
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
Však byť měl Čech již všechno ve svém klínu,
čeho si v nejbujnějších snech svých ždál —
to lidské moře nezná odpočinu,
Ty též ho neznej, stále měj se k činu,
dál, Národe náš drahý, věčně dál!

Vlastenecká národnostní poesie — ale jakého obzoru, jaké hloubky, jak pádná, jadrná, slehlá — nejvzácnější, nejryzejší. Před takovou vždycky klobouk dolů a až k zemi dolů.

Není nejmenší pochyby: Neruda je veliký básník a veliký duch

a ryze moderní a ryze náš přitom. K němu se musíme, my mladí, připnout, na něho musíme navázat. Ejhle, náš patron a svatý.

Chtěl bych to dokázati i po stránce umělecké, formové spíše. Jak v jádře moderní je ten verš Nerudův! Nerétorický, nebombastický, nevycpávaný, nenadívaný. Slehlý, jadrný, sporý. Jsou v něm slova, která řežou, tak sehnaný, zjizvený, zrnitý je. Člověk v základě vniterný nestaral se o chocholatá slova, o malované fráze, o duhové pěny. Ale při tom má nálady — při vší zdánlivé šedi — tak teskné a rvavé, tak kovově dusné a zadrhlé — ovzduší tak vyvoláno a takovými na pohled prostými prostředky, že je nenajdete hned tak u druhého básníka našeho. Neruda je pravý antipod pompésní a rétorické dikce Vrchlického. Machar i po této stránce je přímý jeho dědic.

Národnostní, vlastenecká poesie — jediná sbírka tohoto thematu za celý život — a ani ne celá, fragmenty, pár lístečků, deset krátkých čísel, pětadvacet stránek ve vydání p. Topičově a dobrá třetina ještě skoro nepotištěných! A jiní napsali fascikly, stastránkové břichaté fascikly. (Ovšem, vypadají také podle toho.)

Pár stráneček je té vlastenecké poesie Nerudovy. A ještě ani ty nenapsal rázem. Ve čtyřech lhůtách, v letech 1881, 1883, 1886 a 1887 vzniklo těch deset sporých čísel. Tolik lásky, tolik duše, tolik síly, tolik hloubky — a jak pomalu rostlo těch pár stráneček. A jiní v několika měsících vyrobili stastránkové fascikly! Jak to šlo těžce z duše toho drahého člověka, jak vážně mu šlo s každým slovem, jak to bylo žito.

Sporá, slehlá, zjizvená poesie.

A proto tak k smrti teskná a jímavá.

[Verse 2.]

Moderní poesie vlastenecká — nejen u nás, ale snad všude jinde také — je, až na nejvzácnější výjimky, chatrná a padělaná. Jak svěží, hluboký, jasný a pokojný — samozřejmý — byl ten cit člověku antickému a jak pokojně a samozřejmě jej vyslovil ve svém písemnictví! Vzpomeňte si jen na známá místa z Homéra nebo Sofokla. Tak teskně poctivá a prostá, tak lidsky samozřejmá a proto tak skoupá jsou tam ta místa, jež se vztahují k tomuto thematu. A srovnejte s nimi kterýkoli moderní plod vlastenecké poesie. Jaký zásadný kořenný rozdíl! Taková nepříjemná, drzá, necudná, řekl bych, *tendenčnost* leží na takové moderní poesii vlastenecké. Nabubřelé, velkohubé tirády, křečovitá, šroubovaná, pathetická dikce, udychaná a vytřeštěná exaltace, deklamace a rétorika, až je slušnějšímu člověku stydno. Tam hluboký pokojný cit, oddychující krásnou plnou a klidnou hrudí, zde rozbředlý jalový surogát, náhražka a padělek. Tam cit motivovaný ryze lidsky — teplem rodného domu, rodiny, obce, města — tichá, naivní, samozřejmá láska k rodině, příbuzným, druhům mládí, čeledi — všecko psychologicky jasné, plné, konkretní — zde abstraktní scholastika, řečnické thema, nejpříšernější a nejstudenější motivace historické, starožitnické, politické a bůhví jaké. Tam, v antice, rozumělo se lásce k vlasti jako něčemu samozřejmému, jako tomu, že dýchám a piju vzduch a slunce, jako něčemu, co by nemohlo být ani jinak — a odtud ta *plná stručnost, ta pokojná jadrnost a slehlá skoupost* — zde, v moderní době, vidíte zcela patrně, není již té primitivní živelnosti, té samozřejmé plnosti citu — a odtud ty křečovité pokusy falsátorské, to velkohubé posérství — slovem celý vědomý tendenční aparát, celá macha vyrozumovaného a vydresovaného — soi-disant nadšení. Nadšení, které bralo mnoho lekcí u historiků, archivářů, diplomatů, politiků, novinářů, akademií a škol. Nadšení umělé, jednostranné, kultivované pečlivě a pečlivě zužité, nadšení, které ví, kdy má výsknout a kdy zalkat, kdy se bít do prsou a kdy si sáhnout k srdci, kdy zuřit a lát nepříteli a kdy — udávat a pomlouvat domácí zrádce a odpadlíky — slovem takové policejně vychované a slušné nadšení.

Proto, vyznávám kajicně, je mi moderní poesie vlastenecká zboží vcelku velmi podezřelé a odporné. Vyznávám také, že k modernímu básníku vlasteneckému cítím zvláštní nechuť, snad i šosáckou nechuť, předsudečnou a nerozumnou nechuť. Vždyť přece, namítne mi snad odpůrce formálnou estetikou vzdělaný, láska v umění je vcelku indi-

ferentní. A jako nebudeš vylučovat z uměleckého zpracování city a afekty jiné: hněv, strach, děs, lásku individuálnou atd., tak nelze vyloučit také lásky vlastenecké. Bylo by to nezdůvodněné praejudicium, chorobná idiosynkrasie kosmopolitického modernisty, jak říkají Zákrejs a sl. Krásnohorská, kteří by takto nad tebou vzali důvodnou pomstu. Bon, uznávám všechno a nenapadá mi nijak, vylučovat vlastenecký cit z poesie, z umění. Ale proto nedůvěru a podezíravost svou neodkládám, naopak tím se jen ve mně stupňuje. Vidím totiž jasně, jak *obtížný, nebezpečný a problematický* je to úkol, formovat umělecky city vlastenecké. Vidím, oč obtížnější a nebezpečnější než ostatní city, afekty, ideje — právě proto, že láska k vlasti prošla rozvojem doby řadou metamorfos, že se rozvinovala a rozlišovala, stávala složitější a jemnější jako každý jiný cit, že dnes rozumíme a musíme jí rozuměti jinak, ryzeji, hlouběji, obsažněji než v dobách kultur primitivných. Uvažte dále, že láska vlastenecká je, řekl bych, *synthesa* všeho duševního vnitřního života jedincova, výslední tón a barva celé jeho personality, poměr, v jaký se staví celý jedinec jako určitý a hotový celek k jedincům jiným, k souboru jich, k jiným celkům obsažnějším. Výslednice, rozhodný určitý typ jeho osobnosti.

A dále: jsou pseudobásníci, posedlí úmyslnou tendenčně vyrozumovanou, a priori uloženou snahou *po národní typičnosti* — a tito pseudobásníci, jak jsou v jádře byzantinští scholastikové, klamou obecenstvo vlasteneckými sujety. Vlasteneckými sujety, myslí si, koupíme si lacino gloriolu národního umělce. A obecenstvo a kritika z valné části sedá na lep nebo sedala ještě donedávna u nás. Nechápalo se, že látka sama sebou nečiní básníka národním, že na př. na sl. Krásnohorské, která píše celé kilogramy vlastenecké poesie, není ani ment českosti — naopak, že je táž vlastenecká slečna přímo typický představitel některých (škaredých a špatných ovšem a také zvrhlých) způsobů *německého* nebo *francouzského* ducha, že mezi sl. Krásnohorskou a kterýmkoli lokálně-patriotickým dichterlingem desátého řádu, ať francouzským, ať německým, není žádného rozdílu — vyjma řeč, v níž píší. Tu i tam stejné neumění, stejná prázdnota a pustota ideová, táž jalovost, týž pathos, táž abstraktně blouznivá rétorika, táž frázovitá pompésnost a planost, táž směs sentimentálního citlivůstkářství a rvavého nesmiřitelného záští — methoda duševní, styl umělecký (vlastně: neumělecký), způsob nazírání a cítění — to všecko podstatná a pojmová kriteria — jsou zde i tam stejná.

Postavil bych skoro a držel tu zdánlivě paradoxní maximu: čím *národnější* umělec, tím méně bude hledati *vlastenecké* sujety. Umělec opravdu v podstatě a jádře svém národní bude se vůbec málo znepokojovat vlasteneckými látkami i celým tím byzantinismem národního umění. Umělec opravdový tvoří ze sebe, nutně, fatalistickou logikou z vnitřní své plnosti. Sebe chce podat a ani nechce snad, ale musí podat. A všecko ostatní je rafinovaná scholastika a matenice. Rozumí se samo sebou, že nespadl s nebe, nýbrž že je zapjat a sepjat do světa, v němž všecko spolu souvisí. A tak buďte jisti, že on také je pevně vklíněn ve svůj národ, že tisíce vztahů vede od něho k jeho krajanům, že vyslovuje určitou hranu a určitou hlať národní psychy, že je svou silnější, typičtější, vykrystalisovanější duší dovršeným představitelem tisíce slabších duší, jimž jest ideálným schematem. Pravý umělec nebude se *starat* o látku národní a dokonce již ne vlasteneckou. Nebude jí *hledat* — ovšem *nezamítne jí*, přijde-li sama sebou, tvůrčí logikou a z ní. Pravý umělec ví, že nazírá a cítí svět a život svým individuálným — a tím samým již i typickým — způsobem. Ví, že na *každý* předmět musí vtisknout ráz své duše — signum indelebile — že každou látku musí roztavit, ohníst, přetvořit a přerodit a že jeho vítězství je tím sytější, čím odbojnější a tužší byl předmět a byla látka. Pravý umělec ví, že způsob tohoto zpracování nemůže být ani jiný než národní, poněvadž on je z národa, poněvadž národnost je styl a methoda duše a ne nálepka s malovaným národním ornamentem. Pravý umělec bude v těchto věcech pokojný a tichý. Národnost nebude mu něco, co lze uměle vykombinovat, vysedět, vysoukat, vyklamat a vylhat . . . národnost bude mu předně vážnost, opravdovost, poctivost lidská a umělecká — conditio sine qua non — podmínky, bez nichž národnost nelze pojat a myslit.

Cit vlastenecký prošel rozvojem a rozvoj ten činí tak nesnadnou dnes skutečnou, opravdovou *poesii* vlasteneckou — poesii slehlou,

zrnitou, jadrnou. Myslím, že lze rozvoj ten přibližně naznačit větou: vlastenecký cit stal se dnes poznáním, prací, činností. Ze sféry živelného a bezvědomého přešel ve sféru reflexe a intelektu. Pravý vlastenec nemluví, nedeklamuje o lásce k vlasti, pravý vlastenec vlasti prospívá celým životem, celým svým já. Člověk vlastenec řídí se v práci té ovšem, jako musí každý, rozumem. Spoléhá ovšem na cit, ale cit je právě jádro člověka, černá prsť, v níž stojí. A cit se neodkrývá, jako se neodkrývá prsť, poněvadž jinak povadne strom. O cit jsme opřeni ovšem celým svým životem, ale cit je nehybný, má být nehybný, má-li býti podkladem života. A zde vězí náš problém. City vlastenecké staly se již dávno úkoly rozumovými, vědomými a jasnými povinnostmi. Lidí, kteří by dovedli a mohli řídit život svůj jen citem, je málo, jsou to nejvzácnější výjimky: *rození mystikové.* Jen ti dovedou snad v citu najít direktivu a plán života. U jiných však byla by to hazardnost: cit, který se rozleje do větru, kterým se hýbe, který má označovat směr cesty, vyvětrá a rozprchne se. Pravý, ryzí, hluboký cit je již vzácné koření, což teprve cit jasný, vysoký, jasnovidný, který by dovedl vésti a říditi rozum, který by byl stálý, neměnný, habituální stav mysli! Ten je nejřidší výjimka a odvolávat se na něj, činit z něho předpis a pravidlo života, jak činí naši t. zv. vlasteneční básníci a novináři, je manévr venkoncem hazardní. Povinnosti vlastenecké a národní musejí býti složeny na pevnějším podkladě, musejí býti rozumově podepřeny, uvědoměny, pochopeny. Stavět na cit u valné většiny neposvěcených je rozhodně pochybená manipulace: vede přímo k frázovitému deklamátorství. A jak by ne? Největší většina je neschopna trvalého povznesení citového, a poněvadž se od ní přesto žádá, je nucena, přímo vedena a sváděna k tomu, aby je vylhávala, nahrazovala surogáty: frázovitostí, slovy, zaříkadly.

Antická vlast byla *nepoměrně menší* než vlast moderní. Tam vlastenectví mohlo býti citově zachycenější, mohlo kořeny obejmouti celou půdu, poněvadž byla úzká. Antický řecký občan znal osobně skoro všecky své občany-vlastence, žil s nimi se všemi, rostl s nimi, hrál si s nimi jako dítě, bojoval jako muž . . . zde vlastenectví mohlo být a

bylo skutečně jednotné, prosté, hotové a stručné concretum. Jinak je v dnešní říši spletitosti. Zde stává se nutně v mnohém rozumovým abstraktem. Je pravda, konkretní citový podklad je stále základem, ale vězí hluboko ve tmách a sestoupiti k němu dáno je jen nejřidším výjimkám — rozeným mystikům vlasteneckým — nebo alespoň lidem, kteří mají své chvíle mysticismu. *Neruda* byl z nich, opravdový básník vlastenecký, básník prostý, hutný, slehlý — básník jadrný, grandiosní a samozřejmý. Jen vlastenecký mystik mohl napsati *Matku sedmibolestnou* (str. 9 a n.), *Ecce homo* (str. 11), *V zemi kalichu* (str. 13 a n.), *Anděla strážce* (str. 7) — básně, které stojí vesměs na zapáleném náboženském citu, v nichž osud vlasti pojat a vysloven je analogiemi křesťanskými, utrpením Kristovým a Bohorodice, ethikou křesťanskou. Poslední základ poesie této je příbuzný polskému mesianismu, třeba vyslovení bylo jiné, hutnější, těžší, specificky nerudovské. Stručná, hluboká, těžká poesie s těžkou smuteční draperií lapidární dikce, která parafrazuje i text církevní:

Sám kámen zřím, jak kameníte spolu,
má duše trne, ret můj sotva dýše,
třesoucí ruka k vašim nohám píše:
„Vy všichni, kteříž božím světem jdete,
krok zastavte svůj a sem pohledněte,
zda jesti bol, jenž tomu roven bolu!“ Str. 10.

Jaká dusná, zalklá, kamenitá, řekl bych, je báseň *V zemi kalichu!*

Bože, cos nasil trpkosti do této naší země!
Ztrpklý je širý ten náš kraj, ztrpklé je všechno plémě,
trpce lid žije v palácích, trpko se dýše v chýši,
trpka je naše ornice, trpké je víno v číši.
Trpká je sláva po otcích, přetrpké vzpomínání,
trpká je naděj v budoucnost, že až se hlava sklání,
trpce zní píseň národa, trpce vše slovo naše,
trpké jsou kletby z našich úst, trpké i otčenáše. Str. 13.

Jak prosto vší fráze, jak slehlé a jadrné, jak zalité hořem a steskem! Jako dlouhé obtížné brázdy na kamenitém poli vlekou se ty verše plahočivé a dusné jako odříkání a oběť.

V *Ukolébavce vánoční* (str. 15) cítíte, jak zalehl vzdáleným echem mladoněmecký liberalismus, jímž Neruda podbarvoval rád své náboženské sujety:

Spi, Jezulátko, spi!
Zas chudých lidí chudé dítě
jen do jesliček uloží Tě —
ach, kolikrát už lidstvu dáno
a Jidáši vždy zaprodáno,
spi, Jezulátko, spi! Str. 15.

V *Ecco homo* vyslovil srdceryvně zklamání z tohoto mladého liberalismu humanistického, jejž první u nás ve své době držel a hájil:

Jen málo jar a let jsem padesáte.
Má mysl letí zpět ku mládí době svaté,
kdy ideálů strom byl bujným květem bílý;
já věřil, každý národ s svobodou že myslí stejně,
kdo zpívá hlasně k ní, že zpívá k ní i tejně,
že celé lidstvo k jednomu již kráčí cíli
a dávno srdcem k bratrství se shodlo.
Ej — cítím podnes, jak to v prsou bodlo,
a cítím podnes kamenitou tíži bolu,
když poprv vítr skutečnosti ledné
ve větvích zahvizd' svoje sloky bědné,
a květy prchaly jak žhavé slzy dolů! Str. 12.

Jak v jádře náboženské a ethické je pojetí Nerudovy lásky k vlasti, ukazuje však nejlépe *Anděl strážce*, číslo v základě blízce spřízněné s Masarykovou theorií humanitní a podepisující ji. Básník děkuje tu svému andělu strážci, „svaté lásce k vlasti", že chránila jej před — mravní úhonou. Jak v jádře humanitní pojetí lásky k vlasti! Ona je tu — pro lepší lidské. Jí konkretně realisuje se abstraktní humanitní ideál, ona je prostředkem k lidské dokonalosti, k růstu ryze mravnímu, ethickému.

Že přece nejsem skvrnitého čela,
že život nezkován meč na dvousečný,
že duše v propast zhouby nevhučela,
jen Tobě jsem, Ty anděle můj, vděčný.

To je pojetí lásky k vlasti, s jakým jsme se ještě neshledali u našich patriotů. Tak ryzí a myšlenkově plné a syté, tak duchové a pokrokové, že si je píšeme na štít proti našemu starovlasteneckému slovíčkářství.

A jaká hluboká pokrokovost a modernost všude v této knize Nerudově! Jaká nezvyklá, nová, neznámá poesie vlastenecká, jaké jsme dosud neslyšeli.

Slyšte, jak v *Lásce* (str. 19) s milou a dojemnou fatalistickou nonchalancí motivuje lidovým textem slovenským lásku k národu:

Srdce to lidské — ach, bože, prebože —
za zlobu móže snad, za lásku nemóže!

jak prostě, samozřejmě, *netendenčně a positivně* (jako lásku k utištěným) — tak psychologicky teple, hluboce a pokojně — ji tu pojímá:

Nejsi, jak říkají, zvětřilý v chudobě,
na prsou matky své slýchal jsem o Tobě:
tlouklo tak měkounce srdce to mateří,
ptačí jak srdéčko ustlané do peří.
Nejsi, jak říkají, zlotřilý v porobě,
v očích své matičky čítal jsem o Tobě:
povídka dojemná o zlatém člověku,
jehož bůh zachovej od věků do věků!

Jak cele a individualisticky, jako kořenu svého života, jako citu hluboce jedinečnému jí rozumí na konci téže básně:

Přežil jsem matku svou, žiju jen památce,
přežil jsem lásku svou, měl jí tak nakrátce —
všechno jsem oplakal, zase se osvěžil —
Tebe bych, národe, Tebe bych nepřežil!

Tomu člověku nebyla láska k národu pózou ani thematem deklamace — jemu to bylo skutečné citové concretum — jemu šlo při tom do tuhého. Odtud ta pevná a stručná prostota, ta jadrná hotovost a skoupost, s jakou vyslovuje svůj cit. Ejhle, vlastenecká *poesie* — skutečná poesie!

Všimněte si dále té ryze moderní realistické ideje stálého rozvoje a pokroku, jak plně, vědomě ji vyslovuje Neruda. Ani stopy po ztrnulém starovlasteneckém historismu. Naopak: vědomé překonání jeho. Čtěte poslední báseň *Jen dál* (str. 23).

Jen dál! Čas nový nové chce mít činy,
den nový vzešel k nové práci nám,
jeť sláva otcův krásný šperk pro syny —
však kdo chceš ctěn být, dobuď cti si sám!
Kde přítomnost, jak dítě pozastesklá,
vše dávná sláva, byť v ní démant hrál,
je za korábem jenom brázda lesklá —
napněte lana — vzhůru plachty — dál! Str. 24.

Slyšíte to zřejmé odmítnutí všeho historismu. A více. Slyšte konec básně:

Však byť měl Čech již všechno ve svém klínu,
čeho si v nejbujnějších snech svých ždál —
to lidské moře nezná odpočinu,
Ty též ho neznej, stále měj se k činu,
dál, Národe náš drahý, věčně dál! Str. 25.

Věčný pokrok, věčný rozvoj — a motivovaný ryze lidsky — bez vlasteneckého utilitarismu — jako imanentní zákon života.

A téže ideji věnováno nejlepší číslo knihy, jedna z nejhlubších básní, jež znám: *Za srdcem!* (Str. 17). Básník hází své srdce jako kdysi rek Douglas skřínku se srdcem Robertovým daleko, do středu nepřátel, daleko v budoucnost, „přes věků rozhráň, za kynoucí leta", aby je národ jeho vysekal z nepřátel — chce být tak železem a ostruhou věčného rozvoje.

A až je vysekáte, zas jím mršťte dál
přes věků rozhráň, za kynoucí leta
až tam, kde nepřátel nám nový vzroste val:
nám Čechům z žárných mečů věčná dána meta —
rád byl bych při vás do skonání světa! Str. 18.

Čtěte v prvním čísle „*Moje barva červená a bílá*" (str. 5), jak vyslovuje ideu soutěže světové:

A pakli lidstvo po zemi se hlubným mořem vlní,
Čech bílý, rudý korál buď, jenž moře vzdorně plní;
a pakli lidstvo výší se jak alpstvo nad tou zemí,
Čech buď Mont blanc a Mont rosa a zvýšen nade všemi;
a pakli lidstvo podobá se nebes hvězdné tváři,
Čech buď v ní bílou jitřenkou a rudým Marsem záři! —

a konečný cíl našich zápasů:

Leť vzhůru, prapore náš mléčně bílý,
Přemyslův orle plný vzdušné síly —
pod tebou květ se rozlož krásou tklivý:
jak bílý bůh to národ spravedlivý!

Ejhle, vlastenecká poesie, ale jak vysoká, ryzí duchová, jak jadrná a těžká, jak grandiosní, a jak pokroková a moderní. Před tou klobouk

dolů! Té budeme vždycky rozumět, ta nám bude vždycky drahá a blízká.

Hluboký, opravdový cit neplýtvá rád slovy. Jak to ověřuje tato knížka Nerudova! Člověk, který miloval tolik svůj lid a svou vlast, který byl jimi napojen a prosáklý do kořenů svého bytí — ten člověk nechal po sobě jen jedinou knížku vlastenecké poesie — několik lístků — deset krátkých básní všeho všudy, Zpěvy páteční. Deset básní a ty ještě vznikaly pomalu, rostly zvolna, celá léta. Deset těchto básní datuje se ze čtyř let: 1881, 1883, 1886, 1887. A jiní za rok napsali břichaté fascikle . . . Jak to dojímá pak těch několik málo lístků!

Ano, skoupá, slehlá, těžká, od základu duše poctivá poesie! Neplýtvá slovy, ale kde je vysloví, cítíte za nimi tlak a tíseň celých roků a celého věku. Dusná, těžká, samý citový var je tato poesie i tam, kde jen popisuje (obě barvy na str. 5). Cítíte — to není rétorická tiráda, to není deklamace — zde to opravdu „krví plíhá", jak praví sám Neruda. A jen tak také — touto sevřenou hutnou dikcí — mohl stvořit Neruda na tak staré a vymrskané thema, jako je představa lvího národa, báseň tak umělecky a náladově grandiosní, jako je *Ve lví stopě* (str. 21), která je po ryze plastické a výrazové stránce vrchol knihy. Báseň jako z kovu litá, kde každé slovo duní. Představte si, co by z toho thematu udělal některý náš běžný rétorický veršovec nebo veršovnice — a uvidíte, jaký veliký umělec (i v ryze odborném významu slova) byl Neruda.

Ilustrace páně Olivovy k Zpěvům pátečním se mi nelíbí. Chápu, že je to velice nesnadný problém ilustrovat poesii tak ideovou, jako je Nerudova; vím také, že bývá velice řídká shoda charakteru autorova s charakterem ilustrátorovým a že bez takové shody nemají ilustrace ceny. Ale proč probůh všecko ilustrovat? Pan Oliva v theorii, jak vidím z doslovu, ilustrační umění dosti dobře chápe, ale v praxi to dopadlo špatně. V doslově píše, že své kresby „pokládá za jakýsi hudební průvod, jímž chce čtenáře naladiti k mistrovým básním a nikoli ilustrovati jich obsah" — ve skutečnosti však nepodal většinou nic jiného, než pouze ilustraci obsahu. Skoro všechny obrazy znázorňují situaci, episodu, děj z básně. A kde šel, nebo chtěl jít *za báseň*, dopadlo to teprve nešťastně. Ale ani obsah není dobře podáván. Tak na př. v ilustraci k básni *Za srdcem* je namalován chumel rukou a uprostřed — *prapor s vyšitým srdcem*. To až políčkuje jemnějšího čtenáře. Je to tak *nenerudovské*, tak *protinerudovské*. Srdce, o němž se v básni mluví, je docela reálné srdce, zcela reálné srdce předpokládá již legendární úvod a podklad básně. (V starší versi této legendy „Se srdcem rekovým" v Knihách veršů mluví se o skřínce se srdcem královým). Zcela reálné srdce — žádný vyšitý symbol na prapoře! Takovými ilustracemi se *změlčuje* čtenář, pravý charakter básníka se mu *zatemňuje*. Ilustrace p. Olivy jsou i jinde skoro podle toho. Tak jsou protinerudovské také ty nestvůrné revoluční flinty, které si zasloužily již dávno pokoje v museích, a všecky ty narážky na rok 1848 a revoluční romantiku. Neruda je pokrokový, moderní, realistický duch od kosti a jen znešvařuje se a zatemňuje takovými titěrnými fislifanci. Jak soudil o revolučním hračkářství r. 1848, může přece každý poznat ze známé malostranské povídky. Zato tam, kde p. Oliva měl jíti po stopách básníkova čistého a hlubokého citu, minul se úplně svým úkolem. Mám na mysli hlavně tváře jeho figur, neobyčejně tupé, pusté, zoufale hrubé.

A přece žije v Čechách básník-kreslíř, který by byl hoden ilustrovati Zpěvy páteční a který by byl, doufám, Nerudovi stačil. Básník-kreslíř, jejž celá činnost přímo předurčovala k Pátečním zpěvům, básník hluboké náboženské noty, básník ryzí zpívající linie, těžké smuteční draperie. Míním Felixe Jeneweina. Pak by se mohlo zrodit umělecké dílo jednotné slovem i obrazem. Takto je však ilustrátorství něco venkoncem mělkého a povrchního — něco jako novinářství v literatuře.